

ТИПОЛОГІЯ ЖИТЛОВИХ СПОРУД X–XIV СТ.
В МЕЖИРІЧЧІ ВЕРХНЬОГО СІРЕТУ ТА СЕРЕДНЬОГО ДНІСТРА

Усі житла можна поділити на заглиблені – напівземлянки (тип 1) та наземні (тип 2). Перший тип був поширений у X–XI ст. і другій половині XIII – першій половині XIV ст. Як пережиток вони зустрічаються у XII – першій половині XIII ст. Наземні житла стали основним типом з XII ст. Усі житла можна розділити на кілька підтипів. *Tun 1A* – напівземлянки зі стовповою конструкцією стін; *1B* – напівземлянки зі зрубними стінами. *Tun 2A* – зрубні одно- і двокамерні; *2B* – зрубні з підвалом; *2B* – зрубні на кам'яній основі; *2Г* – житла-кліти оборонних споруд; *2Д* – житлово-господарські зруби, не зв'язані з конструкцією оборонних ліній; *2Е* – вежі, які входили до складу оборонних споруд та окремі вежі-донжони.

У сучасній археологічній, етнографічній та історичній науках надзвичайно цікавою і в той же час мало розробленою залишається проблема еволюції житлобудування. Житла XII – першої половини XIII ст. вивчені значно менше, ніж ранньослов'янські та пізньосередньовічні. Писемні джерела, які стосуються цього періоду, досить бідні, а стосовно досліджуваної території вони відсутні взагалі. Тому типи конструкцій житлових споруд можна встановити тільки методом розкопок.

У результаті археологічних досліджень на території Сіreto-Дністровського межириччя накопичений значний матеріал, який ілюструє характер житлового будівництва впродовж X–XIV ст. Матеріали розкопок свідчать, що селянське житлобудування принципово не відрізнялося від міського. На відкритих поселеннях досліджено всі відомі типи жител (напівземлянки, наземні житла). Останні вивчено в Пустій Чорнівці, Вікні, Горечі, Грозинцях, Добринівцях, Дорошівцях, Недобоївцях, Онуті, Василеві, Дарабанах, Ленківцях на Пруті, Перебиківцях, Зеленій Липі, Чорнівці (городище) тощо [Возний, Гайдичук, 1997, с. 32–43; Возний, 1998, с. 42–60; Раппопорт, 1975, с. 71–73; Тимошук, 1960; 1965; 1982, с. 162, 163, 167]. Напівземлянки відомі з поселень у Карапчеві, Онуті, Перебиківцях, Добринівцях, Грозинцях, Білій, Чорнівці (городище), Коростуватій та ін. [Возний, 2001, с. 374–379; Михайлина, 1997, с. 31–70; 2003, с. 116–131; Раппопорт, 1975а, с. 56; Тимошук, 1982, с. 169, 171, 182; Филипчук, 1995, с. 219–233; 2000, с. 244–261].

Під час археологічних досліджень жител на пам'ятках регіону науковці в основному звертали увагу на окремих аспектах та деталях конструкцій стін, опалювальних споруд, внутрішнього інтер'єру, не вдаючись до їх типологічної класифікації тощо. Так, у ряді публікацій Б. Тимошука, які стосувалися розкопок поселень XII–XIV ст., подається лише опис типу житла та його внутрішній інтер'єр [Малевская, Раппопорт, Тимошук, 1970, с. 112; Тимошук, 1969, с. 82; 1970, с. 36; 1971, с. 293; 1971а, с. 187; 1982, с. 45–50, 59–62, 74–76, 88–92, 94–97, 101–103, 115–117, 156–159, 162–164]. Більш детально він зупиняється на характеристиці житлового будівництва слов'ян V–X ст. [Тимошук, 1976, с. 46–70; 1984; 1990, с. 32–182].

Сакральні функції східнослов'янського житла V–X ст., шляхи розвитку та трансформації пов'язаних з ним давніх звичаїв та обрядів розглядала у своїх публікаціях Ю.В. Мисько [Мисько, 2000, с. 113–120].

Для періоду VIII–X ст. досить ґрунтовну типологічну класифікацію житлових та господарських споруд із слов'янських пам'яток регіону розробив Л. Михайлина [Михайлина, 1997, с. 31–70; 2003, с. 116–131; 2007, с. 75–105].

Наступний хронологічний зріз X – початку XI ст. в еволюції східнослов'янського житлобудування на основі теоретико-методологічних методів розглянуто у публікаціях М. Филипчука [Филипчук, 1995, с. 219–233; 2000, с. 244–261].

У монографії С. Пивоварова, яка претендувала на всебічне висвітлення історії середньовічного населення Сірет-Дністровського межиріччя в XI – першій половині XIII ст., подається опис лише двох наземних жител [Пивоваров, 2006, с. 77–80].

Проблем типологічної класифікації жител місцевого населення XII–XIV ст. торкався у публікаціях і сам автор [Возний, 1997, с. 51–55; Возний, Гайдичук, 1997, с. 32–43; Возний, 2001, с. 374–379].

Як бачимо узагальнююча праця, яка б всебічно розглядала всі аспекти житлобудування на досліджуваних теренах, на сьогоднішній день відсутня. Цю прогалину ми спробуємо заповнити запропонованою статтею.

Отже, визначальними елементами кожного хронологічного періоду, а також одним з найважливіших компонентів традиційної культури народу є житлові споруди [Смирнов, 1964, с. 3]. Вони є певним мікросвітом, у замкненому просторі якого проходить родинне життя, і віддзеркалюють рівень соціально-економічного розвитку суспільства, знання та навички будівничих, смаки, традиції і раціональний побут їх мешканців [Кучинко, 2002, с. 60; Михайлина, 2000, с. 346]. Отримані в результаті багаторічних досліджень дані про житлобудівництво дозволяють говорити про загальні і специфічні риси в зовнішньому вигляді масової забудови. Для того, щоб уявити, який же вигляд мали поселення Сірет-Дністровського межиріччя у давнину, варто зупинитися на окремих типах споруд, охарактеризувати їх конструктивні особливості та деталі, що вказують на функціональне призначення.

Відкриті на території Сірет-Дністровського межиріччя житла можна розділити на заглиблені в материк (тип 1) та наземні споруди (тип 2). Вони поділяються на кілька підтипів. *Тип 1А* – напівземлянки зі стовповою конструкцією стін; *1Б* – напівземлянки зі зрубними стінами. *Тип 2А* – зрубні одно- і двокамерні; *2Б* – зрубні з підвалом; *2В* – зрубні на кам'яній основі; *2Г* – житла-кліті оборонних споруд; *2Д* – житлово-господарські зруби не зв'язані з конструкцією оборонних ліній; *2Е* – вежі, які входили до складу оборонних споруд та окремо стоячі вежі-донжони.

Протягом X–XIV ст. на поселеннях Сірет-Дністровського межиріччя існували напівземлянки, які продовжували традиції місцевого житлобудування попереднього періоду. Напівземлянки були традиційним житлом слов'ян і відомі на поселеннях досліджуваного регіону в VI–VIII ст. [Баран, 2004; Михайлина, 1997, с. 31–70; Тимошук, 1978, с. 186–191].

Западини жител чітко відрізняються від заглибин, які утворилися за інших обставин, а саме: вони мають підпрямокутну або овальну форму. Навколо напівземлянок майже завжди лежить в певному порядку викид з котловану. Інколи простежується вхід в житло у вигляді розриву насипу викиду.

У X ст. довжина їх стін в середньому становила 3,0–3,2 м. Л. Михайлина встановив, що висота дерев'яних стін становить 1,5–1,8 м і завжди більша, ніж глибина материкового котловану, яка коливається в межах 0,2–1,2 м [Михайлина, 1997, с. 33]. Площа таких жител у середньому становила 9–16 м².

У *типі 1А* на долівці котловану простежуються ямки від вертикальних стовпів, які підтримували своїми пазами горизонтально поставлені дерев'яні плахи. Існує кілька думок стосовно облаштування каркасно-стовпової конструкції. Окремі науковці вважають, що при такій конструкції горизонтальні плахи притискалися до стінок котловану вертикально закопаними стовпами [Березовець, 1963, с. 157; Ляпушкин, 1958, с. 133; Раппопорт, 1975, с. 119]. Частина схиляється до думки, що дерев'яні стіни складалися з колод або колотих дощок, кінці яких запазовані у вертикально вкопані стовпи [Михайлина, 1997, с. 38–41; Раппопорт, 1975, с. 119]. В останніх для цього були прорубані жолоби. Наглядним прикладом такої конструкції може слугувати споруда з Київського Подолу, яка досить непогано збереглася [Харламов, 1986, с. 51–52, рис. 6]. Своє бачення каркасно-стовпової конструкції запропонував М. Филипчук. Він вважає, що стіни кріпилися в “соху”. Це конструкція, коли у торцях горизонтальних плах

робилася сегментна вирубка, яка охоплювала вертикально закопані стовпи [Филипчук, 1995, с. 231, рис. 6, III]. На нашу думку, більш доказовим є припущення Л. Михайлини й інших науковців.

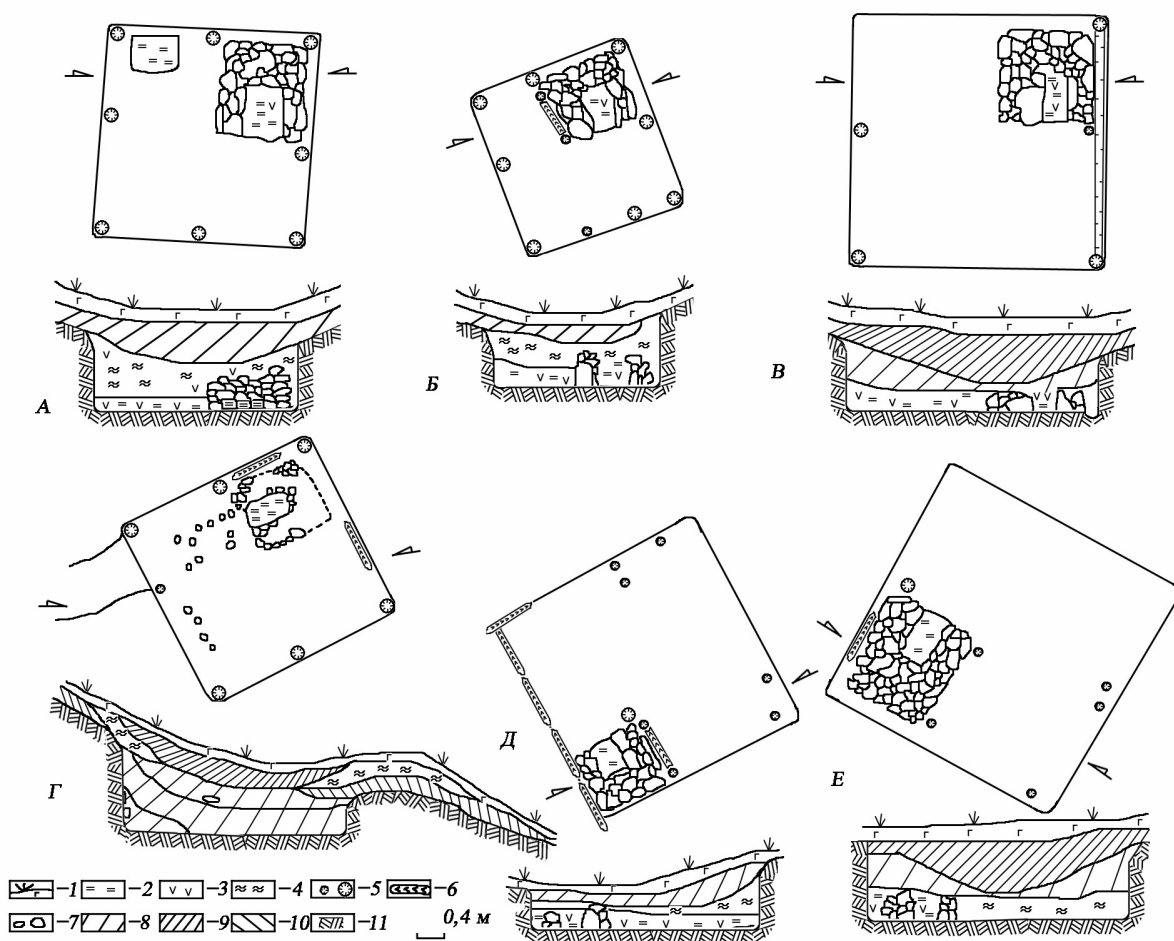

Рис. 1. Напівземлянкові житла X–XI ст. А – Г – житла зі стінами каркасно-стовпової конструкції; Д–Е – житла зі стінами зрубної конструкції. А – Ревне, житло №4; Б – Біла, житло №2; В – Цецин, житло №1; Г – Коростувата 3; Д – Коростувата 1, житло №1; Е – Цецин, житло №2 (А–В, Д–Е – за: Михайлина, 1997, с.42, рис.18, 2, 3; 44, рис.19, 4; 47, рис.21, 3, 4; Г – за: Филипчук, 1995, с.221, рис.1)
 Fig.1. Semi-underground dwellings of the X–XI century. А – Г – dwellings with the walls of framed structure; Д–Е – dwellings with the walls of logged construction. А – Revne, dwelling №4; Б – Bila, dwelling №2; В – Zezyn, dwelling №1; Г – Korostuvata 3; Д – Korostuvata 1, dwelling №1; Е – Zezyn, dwelling №2 (А–В, Д–Е – by: Mychajlyna 1997, p.42, fig.18, 2, 3; 44; 19, 4; 47; 21, 3, 4; Г – by: Fylypchuk 1995, p.221, fig.1)

Каркас такого житла міг складатися з 8, 6 та 4 стовпів. Такі житла досліджені в Ревне ІБ (житла № 4, 10, 37), Коростуватій 3 тощо (рис. 1, А, Г) [Михайлина, 1997, с. 39; Тимошук, 1982, с. 186; Филипчук, 1995, 220–221, рис. 1]. Наприклад, житло на індивідуальній садибі X ст. селища-супутника князівської фортеці в Ревному ур. Городище мало розміри 2,8x2,8 м. Воно було опущене в котлован глибиною 1,3 м. Стіни котловану мали каркасно-стовпову конструкцію, на що вказує 8 стовпових ямок, розмішених по кутах і середині стін. Стовпи підтримували важкий земляний дах, залишками якого є шар рихлої глини з вугликами, що лежали на підлозі товщиною 0,4 м. У північно-західному кутку житла знаходилася піч-кам'янка [Тимошук, 1990, с. 116, рис. 39, Б]. Це і вищеназвані житла відносяться до 1 типу, виду й варіанту за Л. Михайлиною [Михайлина, 1997, с. 32]. Аналогічні житлові споруди представлені на всьому ареалі поширення слов'янських старожитностей [Аулих, 1963, с. 367; Винокур,

Журко, Мегей, 2004, с. 31, 33; Максимов, Петрашенко, 1980, с. 5–9; Петрашенко, 1982, с. 51; Раппопорт, Колчин, Борисович, 1985, с. 144; Павлюк, 1969, с. 322–323].

Напівземлянки каркасно-стовпової конструкції побутували й в XI ст. Так, на поселенні Графська Поляна (житло №1) досліджене житло розмірами 3,4×3,4 м, котлован якого опущений в материк на глибину 1,4 м від сучасної поверхні (рис. 1, В) [Михайлина, 1997, с. 45; Тимошук, 1969, с. 131].

По кутах і посередині двох протилежних стін його знаходилися стовпові ямки. У кутові

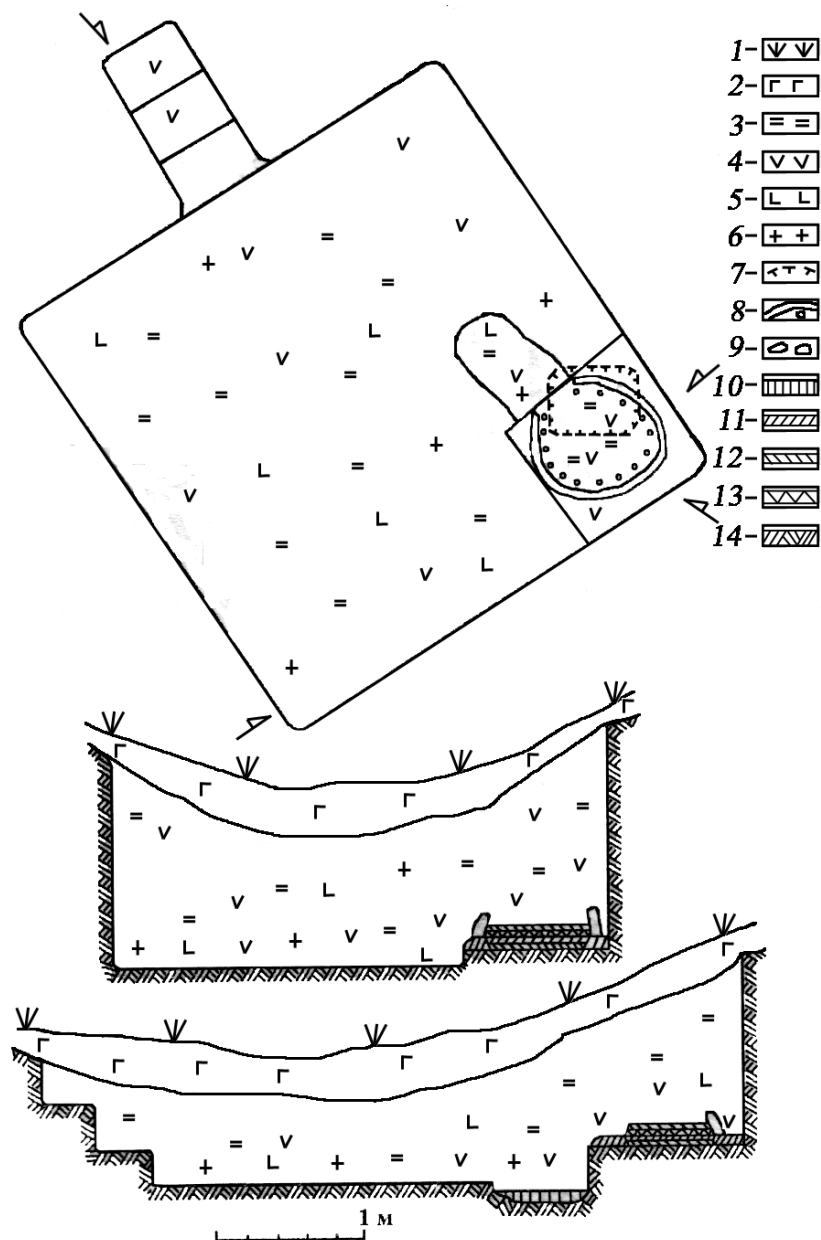

Рис. 2. План та перерізи напівземлянки XII – першої половини XIII ст. з Чорнівського городища. 1 – трава; 2 – гумус; 3 – обпалена земля; 4 – вугілля; 5 – кераміка; 6 – кістки; 7 – контури черіня; 8 – стінки глинобитної печі із стовповими ямками; 9 – печина; 10 – яма з золою; 11 – глиняна підмазка черіня; 12 – черінь глинобитної печі; 13 – черінь глинобитної печі 2; 14 – материк

Fig. 2. The plan and crosscuts of semi-underground dwelling of the XII and the first half of the XIII century in Chornivka fortification. 1 – grass; 2 – soil; 3 – burned soil; 4 – coal; 5 – ceramics; 6 – bones; 7 – contour of hearthstone; 8 – the walls earthenware stove with column-pits; 9 – fragments of stove; 10 – ash pit; 11 – hearthstone whitewashing; 12 – hearthstone stove 1; 13 – hearthstone stove 2; 14 – mainland

врізувалися горизонтальні колоди стін, а середні, очевидно, притискали їх до стінок котловану, оскільки знаходилися на певній відстані від них. Аналогічна конструкція стін відома в напівземлянці № 28 з Добринівського городища. За наявним матеріалом вона датується XII ст. [Тимошук, 1982, с. 169–170]. Така конструкція відповідає типу 1, виду 1, варіанту 2 за Л. Михайлиною [Михайлина, 1997, с. 45]. Аналогічні споруди відомі на інших поселеннях цього періоду [Беляєва, Кубишев, 1995, с. 14–15; Древнерусские..., 1984, с. 160; Кучинко, 2002, с. 60–61; Петегиріч, Павлів, Принада, 2005, с. 284, 288; Петрашенко, 2005а, с. 173; Раппопорт, 1975, с. 121–128; Шекун, Веремейчик, 1999, с. 42].

До другого типу 1Б відносяться житла, в котловані котрих на долівці простежуються відбитки нижніх колод стіни, перехрестя нижніх вінців, закріплених в “обло”. Простір між котлованом і дерев’яними стінами з метою гідроізоляції забутовувався жовтою глиною. Такі гідроізоляційні прошарки простежені в напівземлянках Галича на Крилоській горі, Топорці, Старій Рязані, Новогрудку, Лебідці, Подніпров’ї [Ауліх, 1976, с. 121–131; Войнаровський, Лукомський, Петрик, 2002, с. 608–644; Малевская, Фроянов, 1985, с. 76; Петрашенко, 2003, с. 97; Раппопорт, 1975а, с. 95, 97–100, 102–105, 107, 108, 111].

На відміну від стовпової, зрубна конструкція була раціональнішою. Вінці зрубів вклада-

лися в заглиблену частину напівземлянки на рівні долівки і далі нарощувалися до потрібної висоти. Зустрічаються житла, у котрих посередині двох стін розташовувалися стовпові ямки, на яких, очевидно, кріпився дах напівземлянки. Такі житла X ст. досліджувалися в Ревне (№ 21), XI ст. – Коростувата 1 (№ 1), Графська Поляна (№ 2) [Михайлина, 1997, с. 48; він же, 2001, с. 349; Тимошук, 1976, с. 55; він же, 1982, с. 156]. Вони відносяться до 1 типу, виду 2, варіанту 1 за Л. Михайлиною (рис. 1, Д) [Михайлина, 1997, с. 47].

Другий варіант цього типу представлений житлами, у яких стіни мали чисто зрубну конструкцію з відростками в місцях перетину колод. Відомі вони на поселеннях X ст. – Червона Глина, XI ст. – Біла, Коростувата, XII – першої половини XIII ст. – Чорнівка (городище), XIII–XIV ст. – Гореча (комплекс 1–3), Васловівці (рис. 2, 3).

Наприклад, на поселенні X ст. Садора, ур. Червона Глина розкопана напівземлянка розмірами 3×3 м, глибиною 1,2 м. У південно-східному її куті розташована піч-кам’янка. Залишків стовпових ямок не

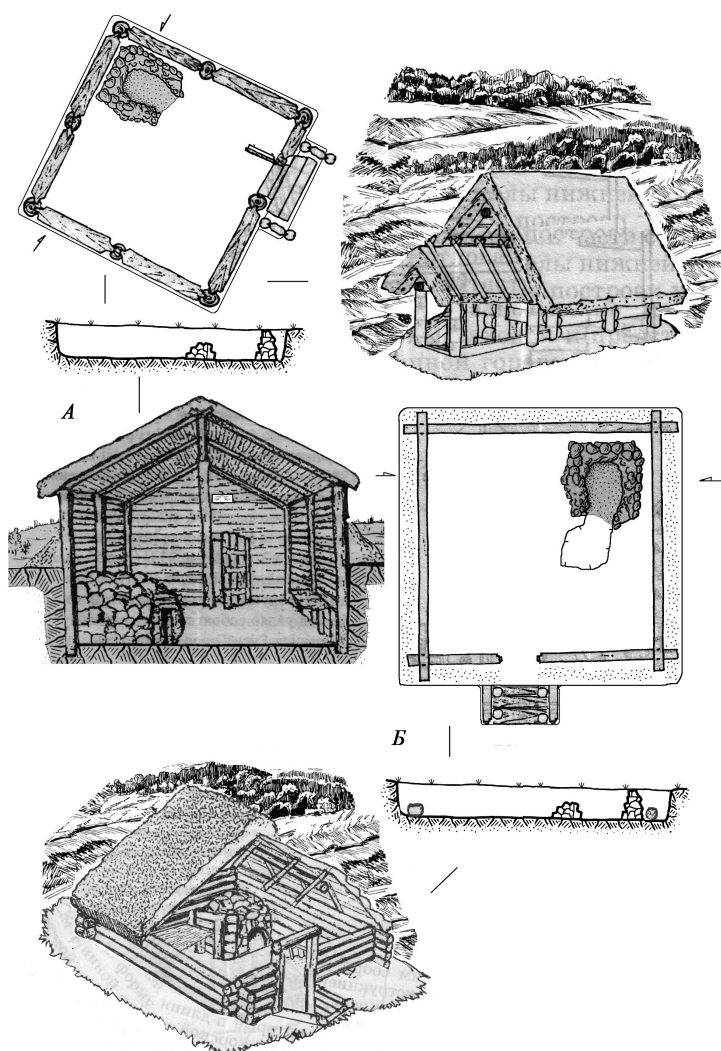

Рис. 3. Реконструкції напівземлянок зі стінами каркасно-стовпової (А) та зрубної (Б) конструкцій

Fig. 3. Reconstruction of semi-underground dwellings with the walls of frame-logged (A) and logged (B) construction

виявлено. Зате вздовж південно-західної і південно-східної стін виявлені обгорілі колоди, опущені на долівку. В житлі виявлені матеріали X ст. [Тимошук, 1990, с. 175, рис. 59, Г]. Аналогічної конструкції стін жител VIII–X ст. відомі й на інших територіях розселення слов'ян [Березовец, 1963, с. 157; Петрашенко, 2005а, с. 14; Рафалович, 1972, с. 73; Русанова, 1973, с. 35–36; Шекун, Веремейчик, 1999, с. 45–46].

На поселенні XI ст. Короткувата досліджена напівземлянка зі стінами зрубної конструкції. Вона мала розміри 4×4 м. У одному з кутів досліджено піч-кам'янку. Стовпових ямок в котловані не виявлено [Тимошук, 1982, с. 174; Филипчук, 1985, с. 367]. Відомі напівземлянки цього періоду й на інших територіях, наприклад, на Надніпрянщині [Козюба, 1998, с. 28; Петрашенко, 2003, с. 94].

Відомо, що в Галицько-Волинській землі в XII – першій половині XIII ст. на зміну напівземлянковим житлам приходить наземний тип. Хоча тут зустрічаються й напівземлянки. Житло такого типу зі стінами зрубної конструкції досліджено на Чорнівському городищі. На це вказує відсутність стовпових ям і розміщення печі, яка відступала від стінок котловану [Возний, 1998, с. 54, рис. 61]. Подібні конструкції відомі в багатьох житлах південної Русі [Бузян, Роздобудько, Тетеря, 2005, с. 144; Петегірич, Павлів, Принада, 2005, с. 292; Погорельський, 2005, с. 326, 327; Раппопорт, 1975, с. 127; Шекун, Веремейчик, 1999, с. 71]. Напівземлянка виступала на поверхні западиною діаметром 3 м, глибиною 0,5 м. У результаті розкопок виявилось, що житло орієнтоване в північно-західному напрямку. Котлован викопаний в материковому лесі на глибину 1,4 м від давньої поверхні. Розміри споруди вдалося встановити за підлогою і стінами. Вона квадратної форми 3,4×3,4 м. До житла вів вхід у вигляді трьох сходинок висотою 0,3 м, шириною 0,6 м. Долівка напівземлянки добре утримована і підмащена жовтою глиною. В південно-східному куті споруди виявлені залишки глинобитної печі збудованої на лесовому останці. Перед устям знаходилася припічна яма (рис. 2).

У другій половині XIII – першій половині XIV ст. в результаті монголо-татарської навали відбулася певна “архаїзація” матеріальної культури населення Сірето-Дністровського межиріччя. У житловому будівництві це відобразилося на повторному поширенні заглиблених споруд. Напівземлянки стають переважаючим типом житла. Вони широко представлені у старожитностях Сірето-Дністровського межиріччя. Відомі вони на поселеннях Гореча, Каплівка, Шипинці, Карапчів, Васловівці тощо [Тимошук, 1969, с. 148; він же, 1982, с. 95, 163, 171, 191]. Так, на поселенні Гореча в комплексі №1 досліджена напівземлянка розмірами 3,2×3,2 м, що опущена в материк на 0,9 м від сучасної поверхні. В її північно-східному кутку розташовувалася овальна глинобитна піч діаметром 0,9 м, збита безпосередньо на долівці будівлі. Матеріали з підлоги житла (побиті горщики, миски, залізні ножі, шлаки, точильні бруски та празький грош Іоанна Люксембурзького (1310–1346) датують його XIV ст. [Тимошук, 1982, с. 163]. Крім печей в житлах цього часу могли знаходитися й вогнища. Про це свідчать матеріали напівземлянки з поселення Каплівка, ур. Рябий Яр. Житло мало розміри 3,9×3,9 м й було опущене в материк на глибину 0,7 м. У північно-східному куті розміщувалося вогнище діаметром 1 м, викладене з каменю [Тимошук, 1969, с. 131; він же, 1982, с. 171]. Аналогічні житлові споруди цього періоду відомі, наприклад, на поселенні Григорівка (житло № 4), Волинцеві, ур. Стан, Лучеську, Чернігівщині тощо [Беляєва, 1982, с. 52; Петрашенко, 2005а, с. 117; Терський, 2006, с. 115; Шекун, 1987, с. 435]. Напівземлянкові житла використовувалися найбільш місцевим населенням до XIX ст. [МЕЕ, 1953, с. 10].

Поруч із напівземлянками на поселеннях Сірето-Дністровського існували й наземні житла (табл. 1). У X ст. на відкритих поселеннях вони не зустрічаються. В основному, наземні житла цього періоду досліджені на городищах. Найбільше поширення таких споруд на значній території Русі припадає на XII – першу половину XIII ст. [Раппопорт, 1975, с. 129]. Із наявних у нашому розпорядженні матеріалів відомо, що давньоруські житла на поселеннях були зрубної конструкції. Контури жител вдалося простежити за рештками долівок. Підлога лежить безпосередньо на материковому суглинку і становить більш темний і пористий, не такий глинистий шар, ніж перекриваючий і підстиляючий. Схожий шар – рівень давньої поверхні –

знаходиться й за межами жител, однак підлога відділяється більшою насиченістю фрагментами кераміки, кістками тварин, втопаними в неї, дрібними вуглинками й шматками печини. Межі домівок нечіткі і в деяких місцях можуть бути зсунуті в ту чи іншу сторону на 10–15 см. Будівлі були однокамерними з круглих, рідше тесаних колод. Нижні колоди споруд лежали безпосередньо на ґрунті без будь-якої субструкції. У жодному житлі не було відзначено ні слідів стін, ні кутових “стілців”, ні завалів глини, оскільки дерево в умовах Сірето-Дністровського межиріччя погано зберігається. Така техніка зведення стін етнографічно простежена на досліджуваних теренах до XIX ст. [МЕЕ, 1995, с. 1] Зав’язка кутів, з практичних міркувань, проводилася з випуском кінців колод за стіни зрубу приблизно на 30 см. Це робилося тому, що з боку зрізу колоди промерзають вздовж волокон деревини глибоко, а в поперек стовбура – набагато менше, тому промерзають випущені назовні кінці, а ріг будинку залишається теплим [Кучинко, 2002, с. 64; Харламов, 1986, с. 346–347]. Такий прийом і в наш час застосовується при спорудженні жител населенням Сірето-Дністровського межиріччя [Кожоляно, 1999, с. 181–182]. Стіни жител обмащувалися глиною, про що свідчать часті знахідки обмазки з відбитками дерев’яних плах. Щілини між колодами могли ущільнювати мохом.

Долівка жител була, в основному, глиняною, підмашеною, без дерев’яного настилу, за винятком, напевно, тих будівель, до конструкції яких входили підвали (Чорнівка, Онут, Ревне, Ленківці на Пруті).

Найпростішим і найпоширенішим типом наземних споруд були однокамерні зрубні

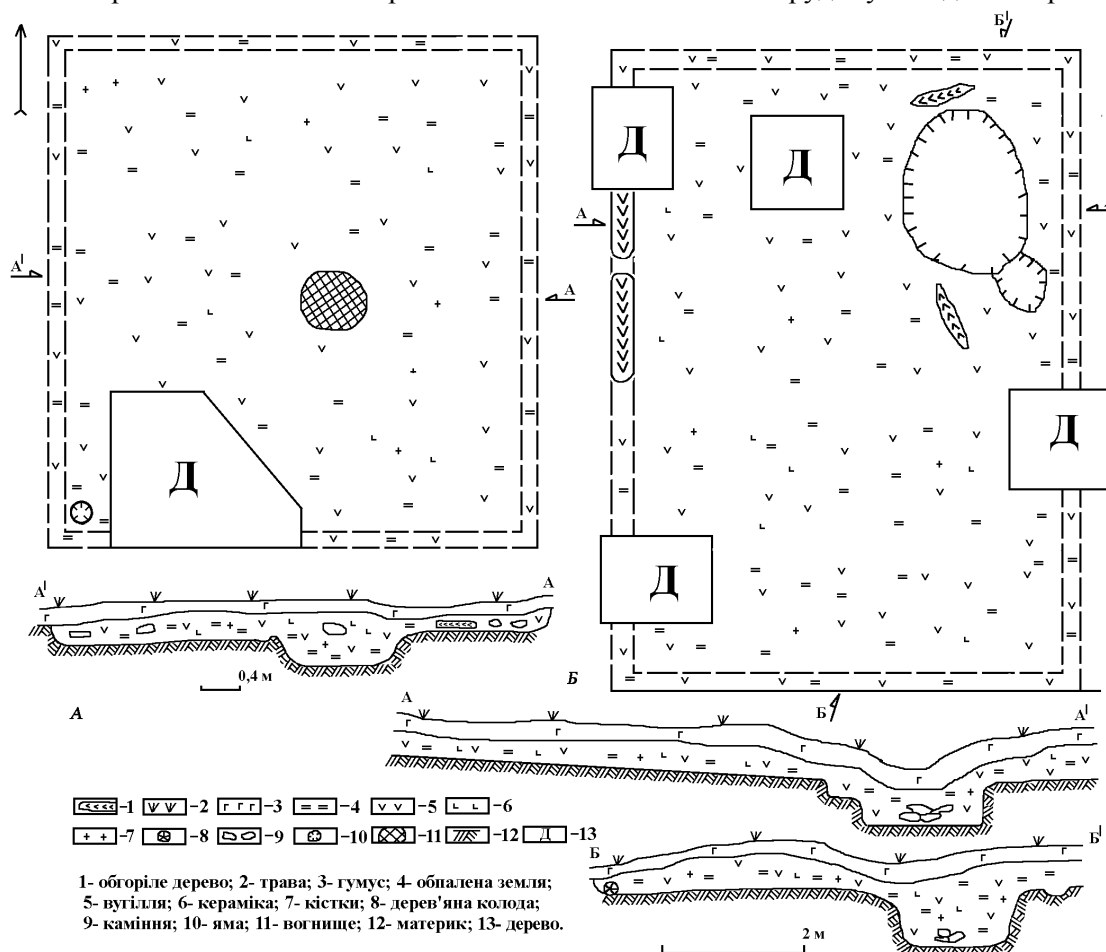

Рис. 4. Плани та профілі жител 2, 3 з Чорнівського городища XII – першої половини XIII ст. А – тип 2А; Б – тип 2Б

Fig. 4. Plans and profiles of the dwellings 2, 3 from Chornivka hill-fort of XII – first half of XIII century А – type 2А; Б – type 2Б

житла. Їх будували способом рубки “в обло”. Вибірка чашки завжди проводилася на нижній колоді. Використовували соснові колоди, рідше букові товщиною 0,2–0,25 м. Така товщина дерев’яних колод засвідчена на всіх досліджених поселеннях Давньоруської держави. Площа житлових споруд коливається в межах 12–18 м² (рис. 9, А).

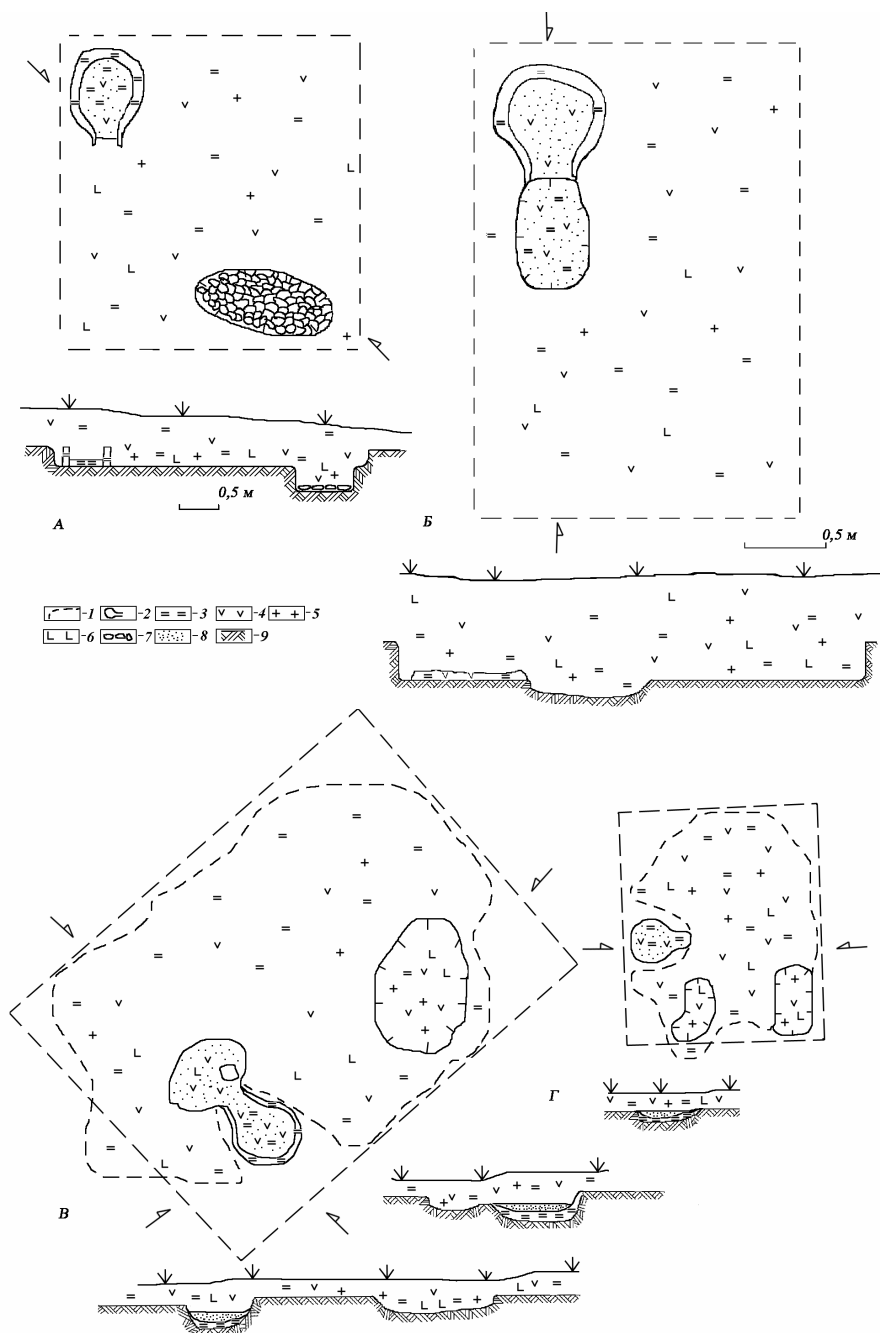

Рис. 5. Плани та профілі наземних жител XII – першої половини XIII ст. з Ленківців на Пруті (В–Г за: Тимошук, 1970, с. 115, рис. 2; 3). 1 – контури розкопу; 2 – глинобитна піч; 3 – обпалена земля; 4 – вугілля; 5 – кістки; 6 – кераміка; 7 – каміння; 8 – попіл; 9 – материк

Fig. 5. Plans and profiles of the ground dwellings of the XII – first half of the XIII century in Lenkivzi na Pruti (B–Г by: Tymoschuk 1970, p.115, fig.2; 3). 1 –contorus of excavations; 2 – walls earthenware; 3 – burned soil; 4 – coal; 5 – bones; 6 – ceramics; 7 –stones; 8 – ash; 9 – mainland

До типу 2А можна віднести орієнтоване за сторонами світу житло № 2 з Чорнівської феодальної садиби XII – першої половини XIII ст. Воно зрубної конструкції і збудоване на рівні

давньої поверхні (рис. 4, А). Розміри житла 5,6×5,3 м. У ньому майже по центру, в ямі діаметром 0,8 м, глибиною 0,1 м, знаходилося вогнище [Возний, 1998, с. 51].

В південно-західному куті споруди виявлена стовпова яма діаметром 0,2 м, глибиною 0,18 м. Долівка підмашена жовтою глиною.

Аналогічні наземні будівлі цього періоду на поселеннях Сіreto-Дністровського межиріччя досліджені у Вікні, ур. Мартинівка, Добринівцях, ур. Толока, Дорошівцях, на

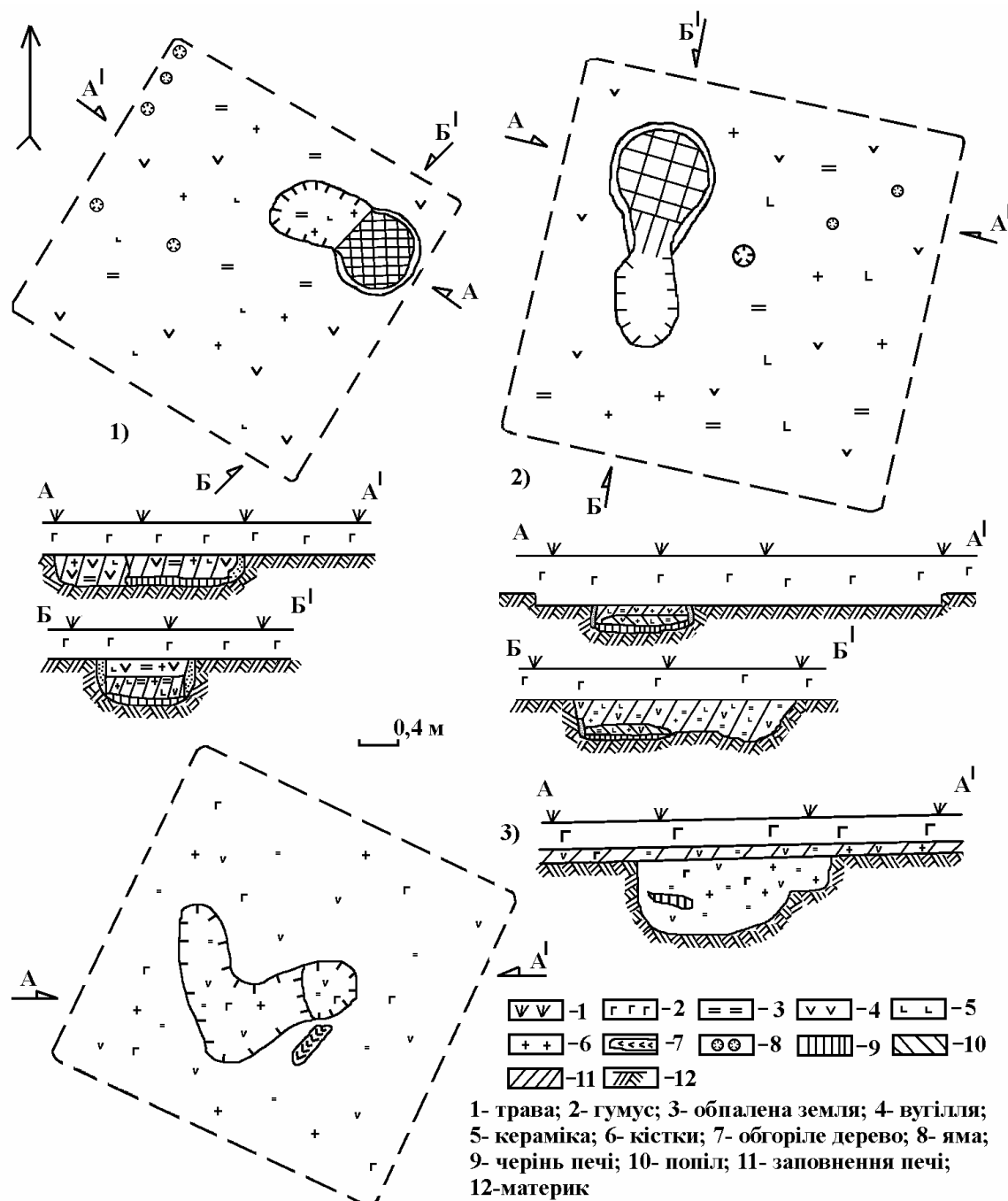

Рис. 6. Плани та профілі наземних жител з поселення Пуста Чорнівка другої половини XIII–XIV ст. 1–2 – тип 2А; 3 – тип 2Б

Fig. 6. Plans and profiles of the ground dwellings in Pusta Chornivka of second half of XIII–XIV century. 1–2 – type 2A; 3 – type 2B

Ленківському посаді стародавніх Чернівців, феодальній садибі в Дарабанах, ур. Щовб, Чорнівці, ур. Лелеківець [Пивоваров, 2006, с. 77–80; Тимошук, 1982, с. 116, 158–159, 162, 171]. Так, у Ленківцях на Пруті житла орієнтовані по осі північ–південь. Підлога в них глинобитна, не підмащена глиною, товщиною близько 0,06 м. Розміри жител становили 3,6×2,9, 4,1×4,0, 6,8×2,5 м. У них виявлені глинобитні печі, споруджені на рівні підлоги (рис. 5, В–Г) [Малевская, Раппопорт, Тимошук, 1970, с. 118–123]. Під час розкопок ремісничого поселення у 2002 р. автором досліджено ще три наземних житла з глинобитними печами (рис. 5, А–Б) [Возний, 2002, с. 7]. Аналогічні споруди відомі на багатьох давньоруських пам'ятках домонгольського періоду [Кучинко, 2002, с. 63–64; Петегирич, 1990, с. 89–93; Раппопорт, 1971, с. 82–86; він же, 1975, с. 126–127; Рыбаков, 1951, с. 263].

Після навали монголо-татар такий тип продовжував побутувати на теренах краю. І в цей час більшість споруд можна віднести до типу 2А. Наприклад, на поселенні Пуста Чорнівка досліджене однокамерне житло № 1, орієнтоване на північний схід (рис. 6, А–Б). Розміри його становили приблизно 3,6×3,4 м. Глинобитна піч розміщена в східному кутку житла. Від неї залишився круглий черінь, врізаний в материк на глибину 0,3 м від рівня підлоги і прожарений на 0,05 м. Діаметр його становить 0,9 м. Зверху черінь покриває шар білої золи товщиною 0,1 м. Від стінок печі збереглися лише нижні частини, але уламки їх знайдені в завалі печі. Деякі фрагменти мають з одного боку заглажену, трохи вигнуту поверхню. З внутрішнього боку видно сліди від прутів каркасу діаметром 0,3–1,2 см. Ширина устя печі 0,6 м. З його боків простежено дві стовпові ямки діаметром і глибиною 0,1 м. Перед піччю знаходилась припічна яма овальної форми (0,6×0,85 м), заповнена золою, вугликами, шматками печини, фрагментами кераміки, перепаленими кістками. Вздовж західної стіни житла і в його центрі виявлено стовпові ями діаметром 0,1–0,2 м, завглибшки 0,08–0,2 м (можливо, це залишки стовпів від полатей-нар). На долівці і в завалі печі знайдено уламки гончарного посуду XIII – початку XIV ст. [Возний, 1998, с. 56]. Поруч знаходилось житло № 2. Воно аналогічної конструкції, як і попереднє [Возний, 1998, с. 58]. Подібні споруди відомі на багатьох давньоруських пам'ятках другої половини XIII–XIV ст. [Беляева, 1982, с. 49–52; Рабинович, 1969, с. 263; Юра, 1971, с. 82].

У Сіреті–Дністровському межиріччі досліджені також житла *типу 2Б* (рис. 9, Б). У X ст. найбільш повно такі житла досліджені на городищі Ревне ІБ. Так, у його південній частині обстежене житло № 4. На його місці розкопано підвал з розмірами стін 3,1×2,6 м, опущений в материк на глибину 1,8 м [Михайлина, 1997, с. 48–49; Тимошук, 1982, с. 48]. Вхід до підвалу у вигляді похилого спуску довжиною 2 м, шириною 2,1 м розміщувався з південного боку. Материкові стінки підвалу були обшиті деревом. На долівці лежало обгоріле дерево від перекриття й обпалене каміння та шматки череня від печі-кам'янки, які впали сюди зверху. Підвал був складовою частиною будинку з розмірами стін 5×4 м. Це було зрубне житло, яке перекривало підвал і вхід до нього (рис. 7).

Аналогічної конструкції був другий будинок розмірами 5,4×5,4 м з городища Ревне ІБ. Його підвал опущений в материк на 1,5 м і мав розміри стін 3,8×3,6 м [Михайлина, 1997, с. 87; Тимошук, 1982, с. 48]. Б. Тимошук припускає, що в підвалах тимчасово зберігалася князівська данина. Наприклад, в Білгороді мед, як один з видів данини, зберігався в княжих медушах: *“взяша меду лукно, бе бо погребено в княжи медуши”* [Повесть..., 1950, с. 87].

Зрубні будинки з підвалами X–XI ст. досліджені на городищі в Горішніх Шерівцях [Тимошук, 1982, с. 62]. Їх конструкція, так само як і підвалів, аналогічна ревянським.

На пам'ятках XII – першої половини XIII ст. також зустрічаються житла з підвалами. Вони досліджені в Онуті, ур. Клиння, Чорнівці, ур. Пуста Чорнівка, Ленківцях на Пруті, Молодії тощо [Возний, 1998, с. 58; Тимошук, 1982, с. 76, 103, 104, 181].

Так, на Чорнівському городищі розкопано житло № 3 (рис. 4, Б) [Возний, 1998, с. 51–52]. Приблизні розміри його становлять 8,8×6,6 м. У його північно-східному куті виявлений підвал овальної форми діаметром 2,3 м, глибиною 0,5 м від давньої поверхні. До останнього веда сходінка глибиною 0,2 м і шириною 0,3 м. На дні підвалу лежали шматки печини і обпалене каміння, вірогідно, залишки глинобитної печі, яка обвалилася з верхньої частини житла.

Використання каменю у глинобитних печах було поширене в давній Русі [Раппопорт, 1975, с. 69–99]. У заповненні споруди і підвалу знайдено різноманітний археологічний матеріал [Возний, 1994, с. 62–64].

Аналогічні житла досліджені на Ленківцево́му городищі, де залишки глинобитних печей лежали у заповненні підвалів. До останніх, (діаметром 4 м), вели сходи у вигляді похилих

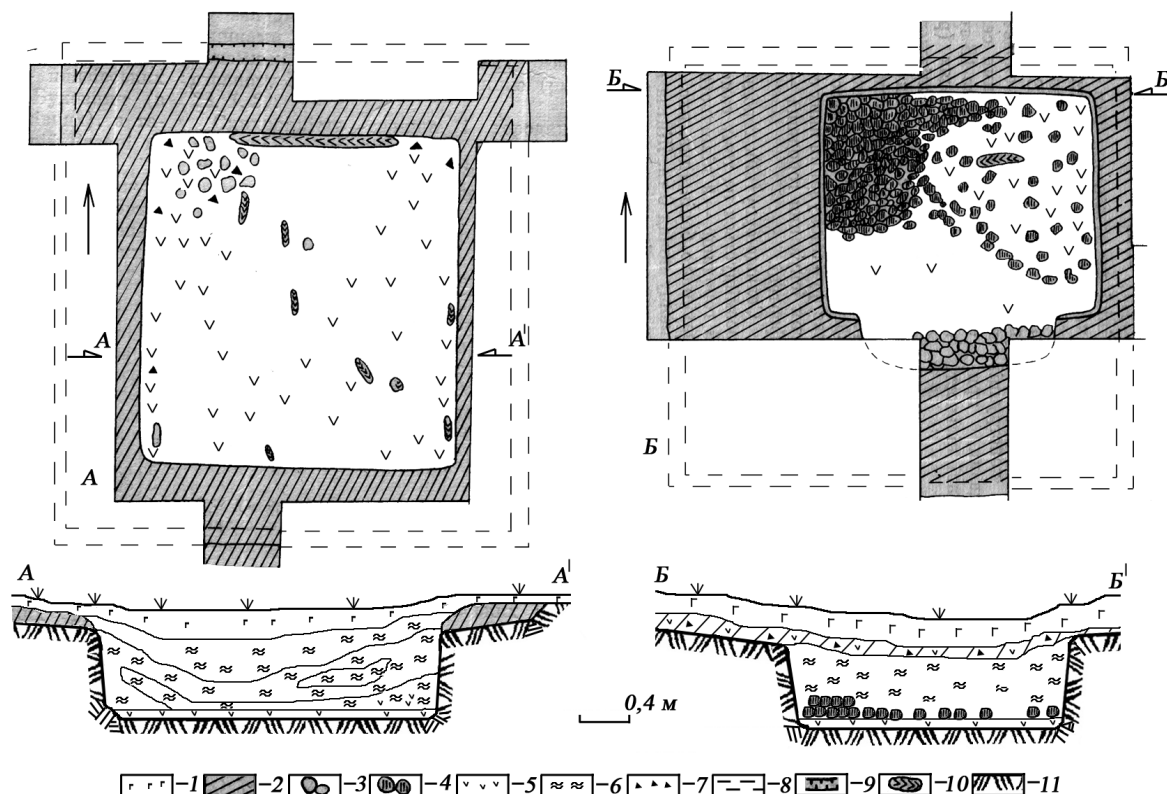

Рис. 7. Плани та профілі наземних жител з підвалами з городища X ст. Ревне 1 Б (за: Тимошук, 1982, с. 49, рис. 26). 1 – гумус; 2 – культурний шар – залишки будівлі; 3 – камені; 4 – обпалені камені; 5 – глина; 6 – вугілля; 7 – шматки обпаленої глини; 8 – реконструкція зрубів; 9 – ровик – відбиток нижньої колоди зрубу; 10 – обгоріле дерево; 11 – материк

Fig. 7. Plans and profiles of the ground dwellings with cellars in Revne in the X century (by: Tymoschuk, 1982, p.49, fig. 26). 1 – soil; 2 – remains of the dwelling; 3 – stones; 4 – burned stones; 5 – clay; 6 – coal; 7 – pieces of burned clay; 8 – reconstruction of clay; 9 – ditch – print of the lower log; 10 – burnt wood; 11 – mainland

спусків [Тимошук, 1982, с. 76]. Будинки, очевидно, були двоповерховими, що підтверджується матеріалами археологічних розвідок. На давній поверхні, де стояли споруди, лежав шар паленини, перекритий зверху шаром глини з вугіллям товщиною 0,2 м. Його перекривав аналогічний шар із шматками глиняної обмазки.

Печі могли потрапити до підвалу за умови, що знаходилися на певній висоті над поверхнею землі, тобто були збудовані на підлозі, яка перекривала підкліть з підвалом. Таке житло розмірами 13×5 м, розчленоване на дві частини: верхню – житлову, і нижню – господарську, досліджено на Молодіївському городищі [Тимошук, 1982, с. 103–104].

В Онуті розкопано залишки дерев'яного наземного будинку зрубної конструкції. Від нього на глибині 0,2–0,4 м на площі розмірами 6×4 м зберігся культурний шар із залишками глиняної обмазки стін, череня печі, вугілля, кісток тварин.

На території житла розкопано підвал прямокутної форми, розмірами 2,1×1,4 м, опущений в материк на 1,2 м від давньої поверхні. Вхід до підвалу у вигляді приямка шириною 1 м розміщувався з північного заходу. Вхід складався з двох східців шириною 0,4 м. У заповненні підвалу знайдено багатий побутовий інвентар, який датується другою половиною XII – першою

половиною XIII ст. [Тимошук, 1965/70, с. 3; він же, 1982, с. 181] Аналогічні будинки з підвалами XII – першої половини XIII ст. досліджені також на інших землях давньоруської держави [Даркевич, 1976, с. 61–62; Комаров, 1971, с. 43; Петрашенко, 2005, с. 25; Раппопорт, 1975, с. 130; Седов, 1960, с. 95, 136; Толочко, 1980, с. 70–71; Шекун, Веремейчик, 1999, с. 46].

Виявлені житла типу 2Б й на поселеннях другої половини XIII – XIV ст. На поселенні в ур. Пуста Чорнівка досліджена споруда орієнтована кутами на північний схід. Розміри її

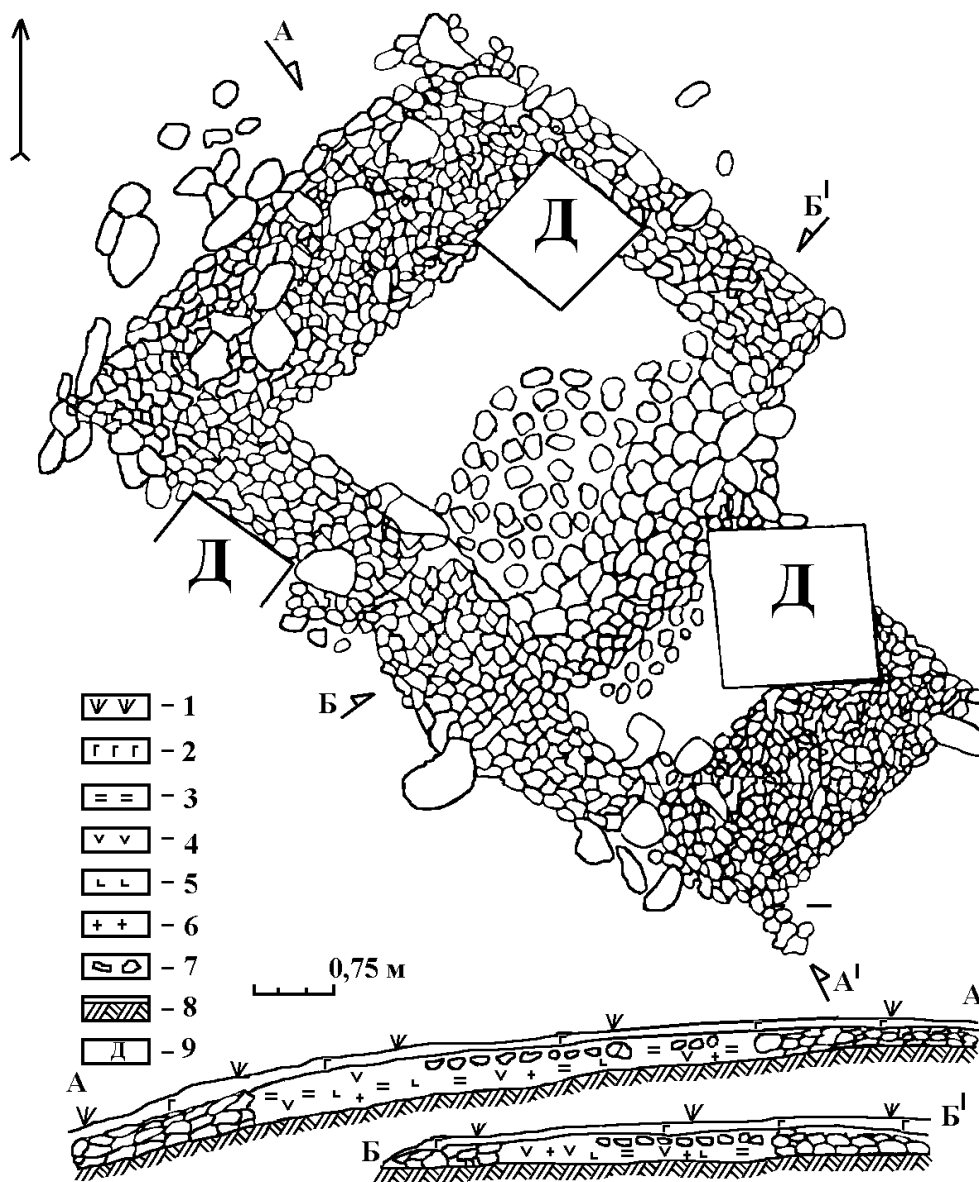

Рис. 8. План та профілі житла 4 з Чорнівського городища XII – першої половини XIII ст. 1 – трава; 2 – гумус; 3 – обпалена земля; 4 – вугілля; 5 – кераміка; 6 – кістки; 7 – каміння; 8 – материк; 9 – дерево
Fig. 8. Plans and profiles of dwelling 4 from Chornivka hill-fort of XII – first half of XIII century. 1 – grass; 2 – soil; 3 – burned soil; 4 – coal; 5 – ceramics; 6 – bones; 7 – stones; 8 – mainland; 9 – tree

3,84×3,76 м вдалося простежити за кольором підлоги відносно давньої поверхні (рис. 6, 3) [Возний, 1998, с. 58]. У житлі був підвал підковоподібної форми, довжиною 2,4 м, шириною 0,8 м, глибиною 1,4 м. У північно-східному куті простежена сходинка, заглиблена в материк на 0,6 м, довжиною 0,4 м. У заповненні підвалу виявлено багато фрагментів гончарного посуду другої половини XIII – початку XIV ст., кісток тварин, перепаленого каміння тощо. В

західному куті знаходилося скупчення печини і решток череня, які впали зверху. Будинки з підвалом цього періоду зустрічаються й на інших територіях [Беляєва, 1974, с. 98–104].

Цікаву категорію пам'яток становлять споруди *типу 2В*. На Чорнівському городищі досліджено житло № 4, яке розміщувалося у найвищій південній частині городища і виступало на сучасній поверхні підвищенням розмірами 7×7м (рис. 8).

Це рештки основи дерев'яної будівлі, орієнтованої на північний захід. Її фундамент

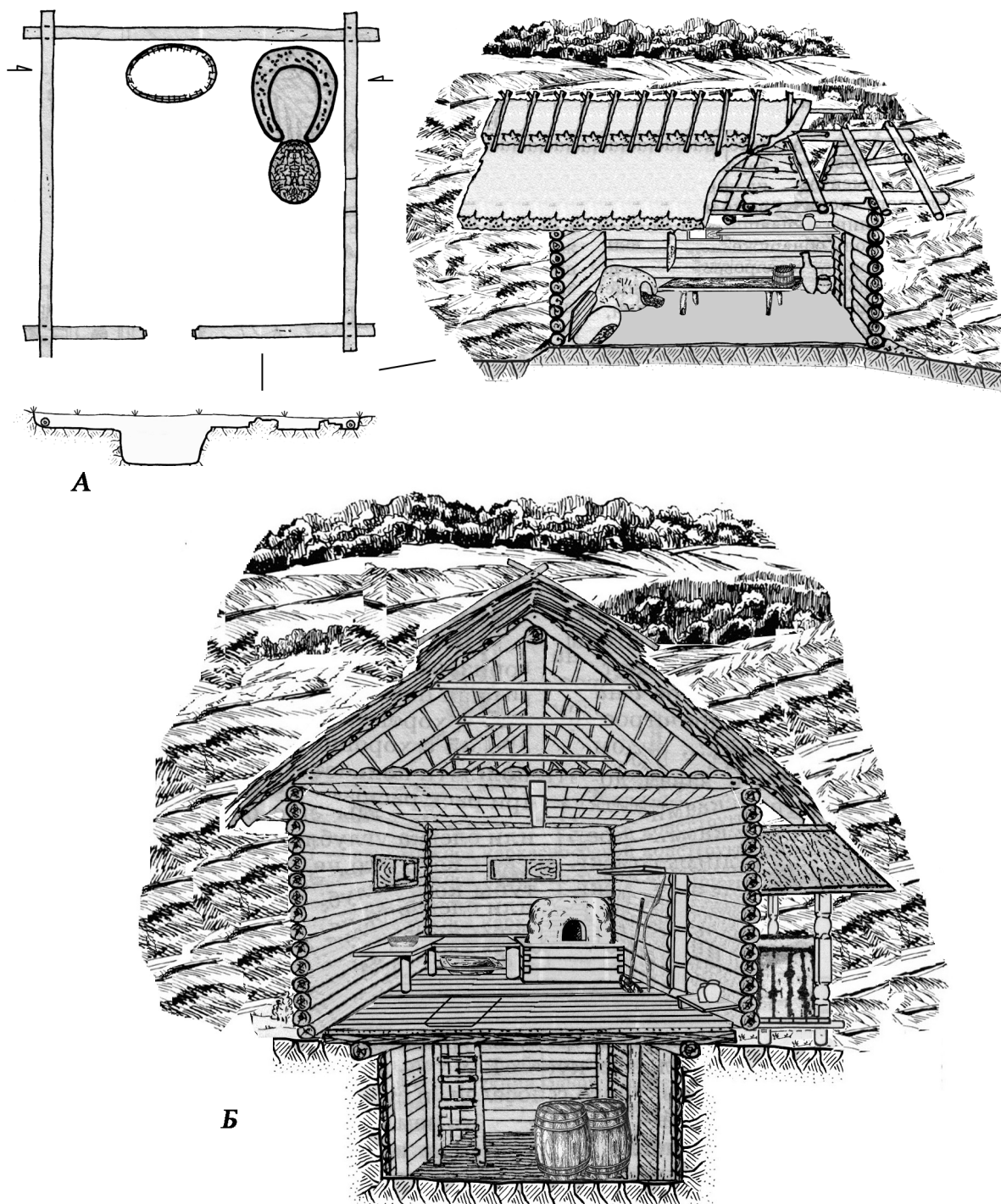

Рис. 9. Реконструкції наземних жител
Fig. 9. Reconstruction of ground dwellings

прямокутної форми з уступом у східній частині і розмірами: північно-західна стіна довжиною 5,2 м; південно-західна – 8,2 м; південно-східна – 3,2 м; північно-східна – 4,8 м до уступу, ширина якого 1 м. Вхід у споруду був із північно-західного боку. Тут, під фундаментом, виявлені залишки так званої “будівничої жертви”, а їх, як правило, розміщували під кутами або порогом споруд. Фундамент складений з каміння, частково обпаленого, без зв’язуючого розчину. Він зберігся на висоту 0,25–0,3 м в північно-західній частині, а з інших боків на висоту 0,15–0,2 м. Ширина фундаменту в середньому 1,5 м. Кам’яна основа будівлі споруджена безпосередньо на давній поверхні. З боків фундаменту розміщувалися камені більших розмірів, що утворювали зовнішній і внутрішній панцир, забутований всередині дрібними каменями. Південно-східна стіна складена з каменів невеликих розмірів. Серед них виявлені фрагменти спрацьованих жорен. Зверху на фундаменті лежав шар землі, перемішаної з вугіллям, шматками обмазки, перепаленою глиною. Всередині знаходився прошарок землі товщиною 0,2–0,3 м, насичений вуглинками, шматками обмазки з відбитками тесаних колод, предметами побуту, прикрасами і зброєю. У верхній частині культурного шару безладно лежало каміння діаметром 0,4 м. Можливо, це залишки глинобитної печі, яка впала з другого поверху будівлі. За знахідками і місцезонашуванням споруду можна віднести до двоповерхового житла феодала [Возний, 1998, с. 52, 53].

У другій половині XIII–XIV ст. цей елемент домобудівництва продовжував використовуватись на українських поселеннях. Наземна споруда на кам’яній вимостці (3,5×4,2 м) досліджена на поселенні Рашків [Кучинко, 1975, с. 311–312]. Правда, опису характеру споруди, її конструктивних особливостей не подано.

На поселенні Шипинці під час розвідкових розкопок у 1971 р. виявлено кам’яний фундамент дерев’яної будівлі кінця XIV ст. Він складений з плоских каменів висотою 0,35 м, шириною 0,5 м на глиняному розчині. У заповненні житла знайдено фрагменти кераміки другої половини XIV–XV ст. [Тимошук, 1982, с. 191].

Своєрідним є тип 2Г. До нього відносяться житлові кліті, які входили до конструкції оборонної лінії. Для X–XI ст. на городищах кліті використовувалися, в основному, як складські приміщення і бойові камери для воїнів під час бойових дій. Інша картина простежується на городищах XII – першої половини XIII ст. Житлові кліті цього часу часто призначалися для проживання гарнізону з самого початку спорудження фортеці. Вони зводились за наперед наміченим планом. У таких випадках кліті були зв’язаною системою зрубів. Житлові кліті цього типу досліджені на території дитинця Ленківців на Пруті (рис. 10, Б). Тут дубові зруби розмірами 1,7–1,8×4,4 м загальною площею близько 10 м² розміщувались своєю вузькою стороною вздовж валу. Підлога в них глинобитна, інколи підмашена глиною, сильно втоптана, особливо біля печей [Тимошук, 1960, 10; 1967, с. 100]. У більшості з них в центрі, неподалік від входу, виявлені залишки глинобитних печей та дерев’яних нар. Перекриття зрубів складалося з накату, поверх якого був настелений шар глини і кам’яна вимостка. Така система житлових споруд часто використовувалась в оборонному зодстві давньої Русі (але тут кліті примикали до валу своєю довгою стороною) [Раппопорт, 1971, с. 82–86].

Очевидно, клітьми, які використовувалися в якості житла, можна вважати споруди № 1 та 32 з Чорнівської феодальної укріпленої садиби (рис. 10, А) [Возний, 1998, с. 25–26, 38]. Тут, в центрі зрубів, виявлені рештки вогнищ у вигляді череня, діаметром 0,6 м, товщиною 0,03–0,04 м.

Оборонні зруби західної укріпленої лінії феодальної садиби XII – першої половини XIII ст. в Молодії, та головної оборонної лінії Дарабанах, ур. Щовб, Василеві, ур. Замчище також були житловими (рис. 10, Б). Тут виявлені шматки черенів зруйнованих глинобитних печей. Стіни оборонних зрубів були обмащені глиною не лише як протипожежний засіб, а й з метою утеплення [Тимошук, 1966, с. 3; 1971а, с. 188, рис. 1; 1982, с. 101–102].

До типу 2Д відносяться житлово-господарські зруби з городищ, які примикали до оборонних клітей городищ з внутрішнього боку, але не становили суцільного ряду. Вони розміщувалися на певній відстані один від одного. У свою чергу, житлово-господарські кліті за

конструктивними особливостями можна розбити на види: а) кліті одно- і двокамерні; б) зруби з підклітом; в) кліті з підвалом.

До типу 2Да можна віднести зруби-опори з городища Х ст. Ревне 1Б. Вони входили до складу східної зовнішньої додаткової оборонної лінії. Її основу становила стіна типу “столпіє”, яка на найважливіших ділянках оборони була скріплена зрубами-опорами. Їх приміщення використовувалися для стаціонарних жител та ремісничих майстерень. У двох розкопаних зрубах-опорах розмірами 2,7×2,7 та 3,4×3,6 м знайдено печі-кам’янки, що може свідчити про їх стаціонарне використання як жител (рис. 11, А–Б) [Тимошук, 1982, с. 45].

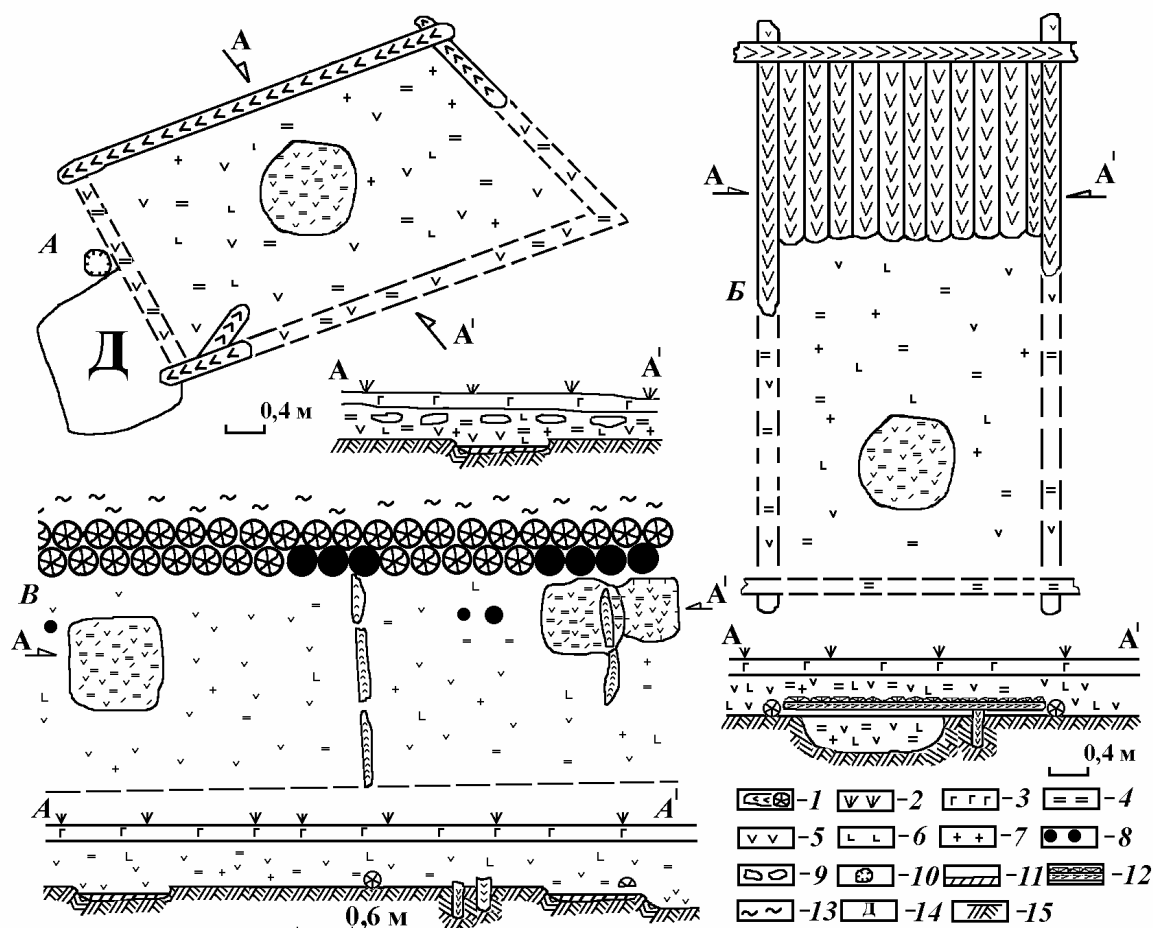

Рис. 10. Плани та профілі житлових клітей. А – Чорнівка; Б – Ленківці на Пруті (за: Тимошук, 1982, с. 75, рис. 42); В – Дарабани (Щовб) (за: Тимошук, 1971, рис. 1). 1 – обгоріле дерево; 2 – трава; 3 – гумус; 4 – обпалена земля; 5 – вугілля; 6 – кераміка; 7 – кістки; 8 – обгорілі стовпи частоколу; 9 – камені; 10 – стовпові ями; 11 – черинь печі; 12 – залишки дерев’яних нар; 13 – глина; 14 – дерево; 15 – материк

Fig. 10. Plans and profiles of ground structure cellars. А – Chornivka; Б – Lenkivzi na Pruti (by: Tymoschuk, 1982, p. 75, fig. 42); В – Darabany (Schzovb) (by: Tymoschuk, 1971, fig. 1). 1 – burned wood; 2 – grass; 3 – soil; 4 – burned soil; 5 – coal; 6 – ceramics; 7 – bones; 8 – burned logs of palisade; 9 – stones; 10 – pit-columns; 11 – hearthstone stove; 12 – the remains of the wooden bed; 13 – clay; 14 – tree; 15 – mainland

По периметру майданчика Чорнівської феодалної садиби XII – першої половини XIII ст. До основної лінії оборонних зрубів (які використовувалися для господарських потреб) примикали житла, розташовані на відстані 1–1,5 м одне від одного. Досліджено 11 зрубів (рис. 11, В) [Возний, 1998, с. 42–47]. Всі житла – зрубної конструкції, про що свідчать залишки нижніх вінець будівель, а також ривчаків, заповнених перепаленою глиною і вугіллям. Площа

споруд коливається в межах 13–19 м². Цікавим виявився житлово-господарський зруб № 7, який являв собою житло-п'ятистінок, тобто складався з житлової споруди площею 15 м² та сіней – 8 м² (рис. 11, Г) [Возний, 1998, с. 45]. Сіни таких жител захищали вхід від вітру, дощу, снігу в зимовий час, перешкоджали охолодженню житла взимку через двері. Зимом сіни також пом'якшували перепад температури між теплим повітрям приміщення і холодним на дворі [Раппопорт, Колчин, Борисович, 1985, с. 151; Шекун, Веремейчик, 1999, с. 46].

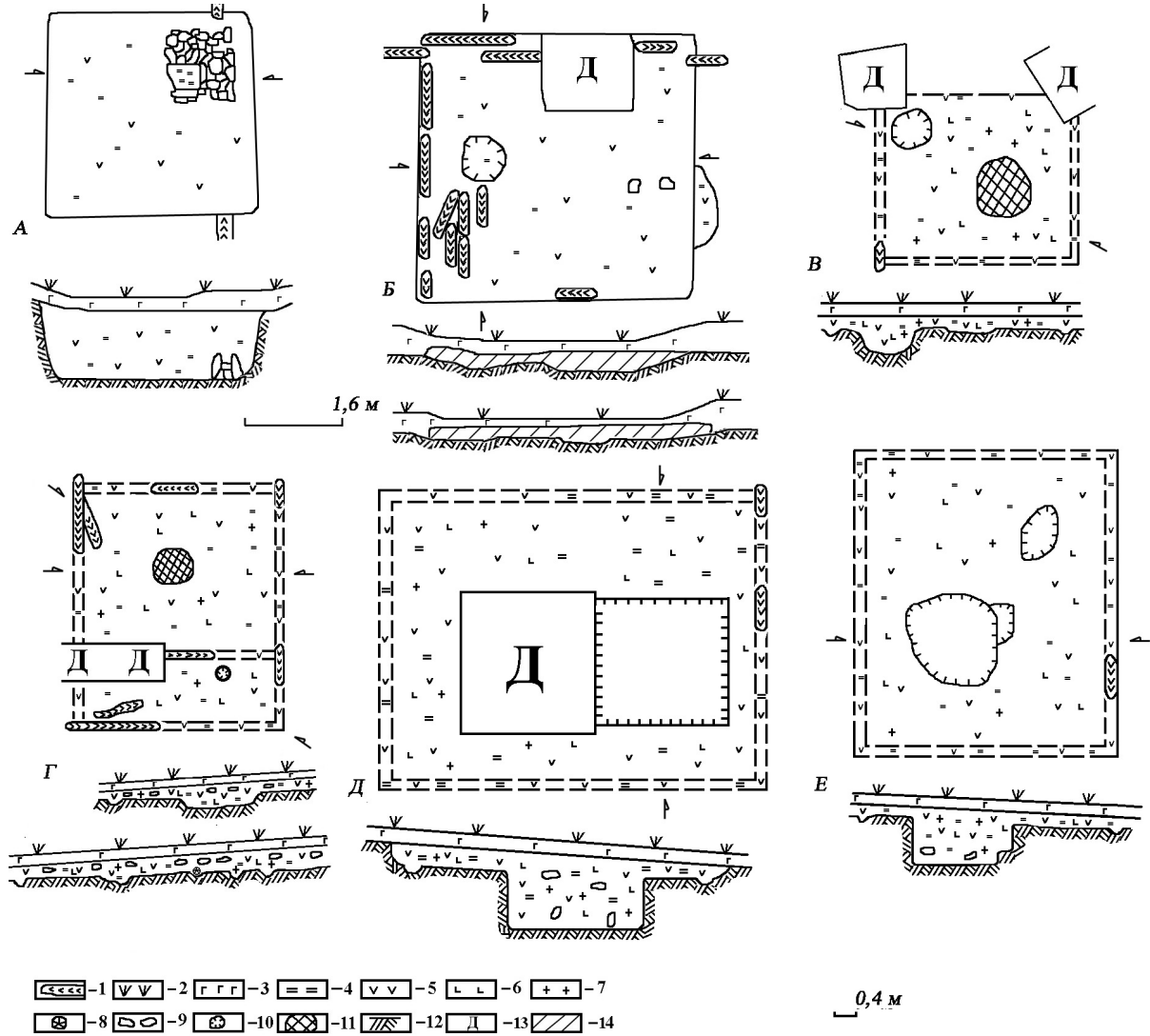

Рис. 11. Плани та профілі житлово-господарських зрубів. А–Б – Ревно (за: Тимошук, 1990, с. 60, рис. 25); В–Е – Чорнівка. 1 – обгоріле дерево; 2 – трава; 3 – гумус; 4 – обпалена земля; 5 – вугілля; 6 – кераміка; 7 – кістки; 8 – зріз дерев'яної колоди; 9 – камені; 10 – стовпові ями; 11 – черинь печі; 12 – материк; 13 – дерево; 14 – сіра земля

Fig. 11. Plans and profiles of house-hold logged constructions. А–Б – Revne (by: Tymoschuk, 1990, s. 60; fig. 25); В–Е – Chornivka. 1 – burnt tree; 2 – grass; 3 – soil; 4 – burned soil; 5 – coal; 6 – ceramics; 7 – bones; 8 – face of the wooden log; 9 – stones; 10 – pit-coloums; 11 – hearthstone stove; 12 – mainland; 13 – tree; 14 – grey soil

Долівка кліті добре утрамбована. Посередині її, в ямі діаметром 0,3 м, глибиною 0,12 м було вогнище. Стіни підклітку, розміри якого становили 1,8×4,2 м, простежені зі східної сторони за колодою довжиною 0,7 м, з південної – за колодою довжиною 1,6 м і висотою 0,2 м. Розміри цієї споруди становили 5,4×4,2 м. У північній частині підкліту виявлена яма діаметром 0,3 м, глибиною 0,2 м. Подібні споруди-п'ятистінки досліджені на багатьох давньоруських

пам'ятках [Археологія..., 1971, с. 193; Винокур, Журко, Мегей, 2004, с. 35; Харламов, 1976, с. 48].

До *типу 2Дб* можна віднести житлово-господарські зруби фортеці Х–ХІ ст. в Горішніх Шерівцях. Вони примикали з внутрішнього боку майданчика городища до валу з оборонними зрубами. Від них на глибині 0,6–1 м зберігся культурний шар з керамікою першої половини ХІІ ст. Долівка зрубів міститься на 2 м нижче долівки оборонних клітей валу. В культурному шарі на різних рівнях лежали обпалені камені (рештки печі, які впали). Можливо, ця будівля була розчленована по вертикалі на дві частини: верхню – житлову і нижню – підкліт для господарських потреб [Тимошук, 1982, с. 61–62]. Житлові кліті характерні для багатьох районів Русі незалежно від поширення там наземних чи напівземлянкових жител. Тому вони є особливим типом, пов'язаним із специфічними рисами і соціальним характером укріплення.

У другій половині ХІІІ–ХІV ст. також відомі житлово-господарські зруби в системі оборони князівської фортеці в Зеленій Липі. У східній частині головної оборонної лінії зруби були розчленовані по горизонталі. У верхній частині розмірами 3×3,5 м знаходилося житло з піччю-кам'яною. Її рештки разом з черенем завалилися під час пожежі в підліт [Тимошук, 1982, с. 90].

До *типу 2Дв* можна віднести деякі житлово-господарські зруби Чорнівського городища. Так, житлово-господарський зруб № 6 знайдено за западиною діаметром 1,5 м, яка виступала на поверхні ґрунту (рис. 11, Д). Після зняття верхнього шару виявлена східна стіна у вигляді невеликих шматків обгорілих колод довжиною 0,3 і 0,5 м. Південна стіна простежена за смугою прожареної до червоного кольору землі шириною 0,25 м на довжину 2,8 м. Отже, житло мало розміри 5,8×4,6 м. У східній частині зрубу знаходився квадратний в плані (2×2 м) підвал, опущений в материк на глибину 1,7 м. Його західна частина знаходилася під деревом. Підлога підвалу рівна, добре утримована. У заповненні виявлено перепалене каміння різних розмірів, шматки печини (можливо, це залишки печі, яка завалилася), предмети побуту, уламки жорен [Возний, 1998, с. 44].

До окремої групи житлових споруд можна віднести вежі, які входили до складу оборонних споруд та окремо стоячі вежі-донжони. Вони становлять *тип 2Е*. Так, у південно-західній частині центрального майданчика феодального замку ХІІ – першої половини ХІІІ ст. в Молодії досліджена зрубна споруда розмірами 11,5×11,5 м зведена з тесаних колод [Тимошук, 1982, с. 102–103]. Це була вежа-донжон, поділена на два яруси. Верхній призначався для житла. Свідченням цього є розвали глинобитної печі, які завалилися в підвал діаметром 3 м глибиною 1,1 м, який використовувався для господарських цілей.

На кінцях оборонної лінії городища другої половини ХІІІ–ХІV ст. у Зеленій Липі стояли вежі, які виступали за зовнішню лінію на 0,6 м [Тимошук, 1969, с. 3; 1982, с. 88–89]. Від західної вежі зберігся підвал розмірами 2,7×2,8 м, заглиблений в материк на 2 м. Його стіни були обшиті деревом. До підвалу з боку подвір'я вела сходина шириною 0,7 м. висотою 0,3 м викладена з великих кам'яних плит. У заповненні підвалу знайдені шматки глиняної обмазки від зруйнованої печі, що впала зверху.

До *типу 2Е* можна віднести й кам'яну вежу-донжон діаметром 20 м, розміщену в центрі оборонного майданчика Цецинського городища [Тимошук, 1982, с. 97]. Зведена вона з рваного каміння. У товщі стін простежено круглі в перетині димарі, що може свідчити про її житлове призначення, а наявний археологічний матеріал датує її другою половиною ХІІІ–ХІV ст. З бойових майданчиків таких веж можна було вести стрільбу у всіх напрямках, перешкоджаючи штурму фортеці. Аналогічні вежі в цей час будувалися в багатьох пунктах Галицько-Волинського князівства [Раппопорт, 1952, с. 220; 1967, с. 141–147]. Значне поширення веж-донжонів пояснюється тим, що вони відповідали військовим та соціальним вимогам епохи: це був унікальний тип укріпленого житла феодала [Раппопорт, 1967, с. 205].

Отже, вивчення жител на території Сірето-Дністровського межиріччя показує, що в їх історії можна простежити чітко виражений процес зміни типів, конструкції, планувальної організації, поєднання різних типів благоустрою. Аналіз основних прийомів спорудження дерев'яних будівель поглиблює наші знання у питанні будівництва рядового житла, а також дає

цінний матеріал для відтворення історико-архітектурного вигляду дерев'яної забудови території Сирето-Дністровського межиріччя.

ЛІТЕРАТУРА

Археологія...

1971 Археологія Української РСР: В 3 т. – К. – Т. 3. – 502 с.

Ауліх В. В.

1963 Славянское поселение у с. Рипнева (Рипнев I) Львовской области // МИА. – № 108. – С. 366–381.

Ауліх В. В.

1976 З історії літописного Галича // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К. – С. 121–131.

Баран Я. В.

2004 Слов'янська община. – Київ–Чернівці. – 192 с.

Беляева С. А.

1982 Южнорусские земли во второй половине XIII–XIV вв. – К. – 120 с.

Березовец Д. Т.

1963 Поселения улицей на р. Тясмине // МИА. – № 108. – С. 145–208.

Беляева С. О.

1974 Розкопки поселення кінця XIII–XIV ст. на Сумщині // Археологія. – № 13. – С. 98–104.

Беляева С. О., Кубишев А. І.

1995 Поселення Дніпровського Лівобережжя X–XV ст. – К. – 110 с.

Бузян Г., Роздобудько М., Тетеря Д. та ін.

2005 Археологічні дослідження давньоруського Переяслава протягом останнього десятиріччя // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький. – Вип. 16. – С. 143–149.

Винокур І. С., Журко О. І., Мегей І. П. та ін.

2004 Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля. – Київ–Кам'янець–Подільський–Хмельницький–Старокостянтинів. – 208 с.

Возний І. П.

1997 Забудова і функції будівель укріпленого майданчика Чорнівського городища // ПСССІАЕ. – Вип. 3. – С. 51–55.

1998 Чорнівська феодальна укріплена садиба. – XII–XIII ст. – Чернівці: Рута. – 154 с.

2001 Житлові споруди населення Північної Буковини в XII–XIV ст. (за матеріалами археологічних досліджень) // Українська історична наука на порозі XXI століття. Доповіді та повідомлення Міжнародного наукового конгресу. – Чернівці. – Т. 3. – С. 374–379.

2002 Звіт про роботу археологічних експедицій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Чернівецького краєзнавчого музею у 2002 р. // АНВ ЧКМ. – 40 с.

Возний І. П., Балух В. О.

1994 Житлові споруди Чорнівського городища XII–XIII ст. // Населення Прутсько-Дністровського межиріччя та суміжні території у II пол. I – на поч. II тис. н.е.: Тези доп. та повід. Міжнар. іст.-археол. семінару. – Чернівці. – С. 62–64.

Возний І. П., Гайдичук Я. І.

1997 Житла XII–XIV ст. на території Північної Буковини // ПССІАЕ. – Вип. 4. – С. 32–43.

Войнаровський В., Лукомський Ю., Петрик В.

2002 Археологічні об'єкти на Крилоській горі, перекриті Успенським собором XII століття // Записки НТШ. – Т. CCXLIV. – С. 608–644.

Даркевич В. П.

1976 Работы в Старой Рязани // АО 1975 г. – М. – С. 61–62.

Древнерусские поселения...

1984 Древнерусские поселения Среднего Поднепровья. – К.: Наук. думка. – 196 с.

Кожоляно Г. К.

1999 Етнографія Буковини. – Чернівці. – Т. 1. – 378 с.

Козюба В. К.

- 1998 Південноруське сільське житло (матеріали до реконструкції заглибленого житла XI–XIII ст.) // Археологія. – № 1. – С. 28–46.

Комаров К. И.

- 1971 Работы Славянского отряда Верхневолжской экспедиции // АО 1970 г. – С. 43.

Кучинко М. М.

- 1975 Исследования в Черновицкой и Волынской областях // АО 1974 г. – С. 311–312.
2002 Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. – Луцьк. – 314 с.

Ляпушкин И. И.

- 1958 Славяне Восточной Европы накануне образования древнерусского государства (VIII – I-я пол. IX в.) // МИА. – №152. – 192 с.

Максимов Е. В., Петрашенко В. О.

- 1980 Городище Монастирьок VIII – XIII ст. на Середньому Дніпрі // Археологія. – № 33. – С. 3–20.

Малевская М. В., Раппопорт П. А., Тимощук Б. А.

- 1970 Раскопки на Ленковецком поселении в 1967 г. // СА. – № 4. – С. 112–127.

Малевская М. В., Фроянов Д. И.

- 1985 Постройки древнего Торопца // СА. – № 4. – С. 63–79.

Матеріали етнографічних експедицій.

- 1953 Чернівці. – Т. 30. – 11 с.
1995 Чернівці. – Т. 31. – 9 с.

Мисько Ю. В.

- 2000 Про сакральні функції східнослов'янського житла (за матеріалами Пруто-Дністровського межиріччя) // Археологічні студії. – Вип. 1. – С. 113–120.

Михайлина Л. П.

- 1997 Населення Верхнього Попруття VIII–X ст. – Чернівці: Рута. – 144 с.
2001 Житла Ревнянського поселення VIII–X ст. // Матеріали IV Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 125-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 5 жовтня 2000 р., Чернівці. – Чернівці. – С. 346–351.
2003 Типологія східнослов'янських жител VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами // Археологічні студії. – Вип. 2. – С. 116–131.
2007 Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами. – К.: Ін-т археології НАН України. – 300 с.

Повесть временных лет

- 1950 М.–Л. – Ч. 1. – 406 с.

Петегирич В. М.

- 1990 Белз // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К. – С. 89–93.

Петегирич В., Павлів Д., Принада І.

- 2005 Поселення X–XI ст. біля с. Черчика на Яворівщині // МДАПВ. – Вип. 9. – С. 280–296.

Петрашенко В. О.

- 1982 Житла VIII–IX ст. на Правобережному Подніпров'ї // Археологія. – № 37. – С. 51.
2003 Житла та внутрішня забудова садиб давньоруських поселень Київської Наддніпрянщини // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький. – Вип. 14. – С. 92–100.
2005 Давньоруський комплекс пам'яток поблизу с. Бучак (до проблеми соціально-економічної типології давньоруських поселень) // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький. – Вип. 16. – С. 23–31.
2005а Древнерусское село (по материалам поселений у с. Григоровка). – К. – 264 с.

Пивоваров С. В.

- 2006 Середньовічне населення межиріччя Верхнього пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). – Чернівці. – 300 с.

Погоральський Я.

- 2005 Житлові комплекси з поселення Черчик 1 на Розточчі // МДАПВ. – Вип. 9. – С. 324–336.

Рабинович М. Г.

- 1969 Жилища // Очерки русской культуры XIII–XV вв. – М. – Ч. 1. – С. 254–276.

Раппопорт П. А.

- 1952 Волынские башни // МИА. – № 31. – С. 202–223.
1967 Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. // МИА. – № 140. – 241 с.
1971 Данилов // КСИА АН СССР. – Вып. 125. – С. 82–86.
1975 Древнерусское жилище (VI – XIII вв.) // Древнее жилище народов Восточной Европы. – М. – С. 104–155.
1975а Древнерусское жилище // САИ. – Вып. Е1–32. – 178 с.

Раппопорт П. А., Колчин Б. А., Борисович Г. В.

- 1985 Жилище // Древняя Русь. Город, замок, село. – М. – С. 136–154.

Рафалович И. А.

- 1972 Славяне VI–IX веков в Молдавии. – Кишинев. – 242 с.

Русанова И. П.

- 1973 Славянские древности VI–IX вв. между Днепром и Западным Бугом // САИ. – Вып. Е1–25. – 100 с.

Рыбаков Б. А.

- 1951 Вщиж – удельный город XII в. // КСИИМК. – № 41. – С. 56–58.

Седов В. В.

- 1960 Сельские поселения центральных районов Смоленской земли // МИА. – № 92. – 158 с.

Смирнов А. П.

- 1964 К вопросу об археологической культуре // СА. – № 1. – С. 3–10.

Терський С. В.

- 2006 Лучеськ X–XV ст. – Львів. – 252 с.

Тимощук Б. А.

- 1967 Оборонительный вал XII–XIII вв. Ленковецкого городища // КСИА. – № 110. – С. 98–101.
1971 Славянские памятники Перебыковской излучины Днестра // АО 1970 г. – С. 293.
1978 Славянские поселения VI–VII вв. в Северной Буковине // Древняя Русь и славяне. – М. – С. 186–191.
1990 Восточнославянская община VI–X вв. н. э. – М. – 192 с.

Тимощук Б. О.

- 1960 Звіт про археологічні дослідження Чернівецького краєзнавчого музею в 1960 р. // НА ІА НАНУ. – 11 с.
1965 Археологічні розвідки в с. Онут Заставнянського району Чернівецької області в 1965 р. // НА ІА НАНУ. – 5 с.
1966 Звіт про археологічні дослідження городища в с. Дарабани Хотинського р-ну в 1966 р. // НА ІА НАНУ. – 5 с.
1969 Звіт про розкопки давньоруського городища в с. Перебиківці Хотинського району, Чернівецької області // НА ІА НАНУ. – 9 с.
1969а Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород: Карпати. – 192 с.
1970 Археологічні пам'ятки Чернівецької області. (Конспект лекції). – Чернівці. – 40 с.
1971а Дослідження давньоруського городища Дарабани-Шовб // Середні віки на Україні. – Вип. 1. – С. 187–190.
1976 Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. – К. – 176 с.
1982 Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – К. – 206 с.

Тимощук Б. А., Русанова И. П.

- 1984 Кодын – славянские поселения V–VIII вв. на р. Прут. – М. – 87 с.

Толочко П. П.

- 1980 Массовая городская застройка Киева X–XIII вв. // Тезисы докладов советской делегации на IV Международном конгрессе славянской археологии. – М. – С. 70–71.

Томенчук Б. П.

- 1978 Исследование летописного Василева // АО 1977 г. – М. – С. 393.

Филипчук М. А.

- 1985 Исследование крестьянской усадьбы XI в. в с. Коростовата // АО 1983 г. – С. 367.
1995 Східнослов'янське житло X – початку XI ст. в Українському Прикарпатті // МДАПВ. – Вип. 6. – С. 219–233.
2000 Про появу наземних жител ранньосередньовічної доби в Українському Прикарпатті // Археологічні студії. – Вип. 1. – С. 244–261.

Хавлюк П. И.

- 1969 Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Юного Буга // МИА. – № 108. – С. 320–350.

Харламов В. О.

- 1976 Конструктивні особливості дерев'яних будівель Подолу // Археологічні дослідження стародавнього Києва. – К. – С. 47–56.

Харламов В. А.

- 1986 Древнерусское жилище // Археология Украинской ССР: В 3-х т. – К. – Т. 3. – С. 340–350.

Шекун О. В.

- 1987 Исследования на Черниговщине // АО 1985 г. – С. 435.

Шекун О. В., Веремейчик О. М.

- 1999 Давньоруське поселення Ліскове. – Чернігів. – 184 с.

Юра Р. О.

- 1971 Найдавніші традиції в плануванні східнослов'янського народного житла // Археологія. – № 1. – С. 78–85.

Ihor VOZNYI

THE TYPOLOGY OF DWELLINGS ON THE TERRITORY BETWEEN SIRET AND DNIESTER RIVERS DURING X–XIV CENTURIES

The article deals with issue of dwellings from the Siret and Dniester Rivers' basins area during X–XIV century. Typology and classification of these dwellings during the aforesaid chronological period of time has given an opportunity to trace the character in changes of the construction. The analysis of the dwellings shows that the construction of dwellings in this area was developed and was notable for its diversity of constructive forms and decisions. At the same time the planned structure of houses, forms and materials of the construction have direct analogy and common features as those of Halych and Volyn' principalities, as also in other areas of Rus' in general, what proves the unity of culture of building materials of the ancient Rus' population in ancient Ukraine.